

Анастасія Вітрянська (м. Київ)

старший науковий співробітник

сектору документально-речових фондів

Національного музею історії України

nastenka1982@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8509-4936>

Зібрання географічних карт XVIII ст. Національного музею історії України

У XVIII ст. зростання економіки країн Західної Європи сприяв розвитку картографії. Процес виготовлення карт удосконалювався: проводились високоточні астрономічні вимірювання й інструментальні топографічні знімання. Найбільшого економічного прогресу в XVIII ст. у Західній Європі досягли Англія і Франція, що відбилося і на розвитку астрономії, геодезії та картографії. Прогрес намітився і в розвитку Німеччини, що сприяло покращенню картографічної діяльності. У Нідерландах картографічне виробництво було пригальмовано внаслідок низького економічного розвитку. В колекції Національного музею історії України зберігаються зразки картографії XVIII ст. створені відомими картографами того часу. Наприклад, картографічні твори з музейної колекції найвідомішого картографа Іоганна Баптиста Гоманна та його спадкоємців Іоганна Гюбнера та Жіля Робера де Вогонді представляють Королівства Іспанії та Португалії, графство Тироль з приєднаними графствами, а також Королівство Данії з князівствами Гольштинії та Шлезвігу, Данськими островами. Картограф Шарль Луї Дено створив карти території європейських держав, таких як Скандинавія, Швейцарія, Іспанія, карту з нанесеною на неї течією річки Рейн з усіма місцевостями, а також карти театру воєнних дій на території європейських держав. Всі вони гідно представляють колекцію картографічних творів Національного музею історії України. Автором статті зроблено огляд цієї колекції з описом процесу їх атрибуції.

Ключові слова. Географічні карти, картографія, Іоганн Баптист Гоманн та його спадкоємці, Іоганн Гюбнер та Жіль Робер де Вогонді, Дено Луї Шарль, Жейо Алекс Юбер, Ніколя Сансон, Ніколя де Фер, Національний музей історії України.

Anastasiya Vitrianska

Collecting geographic card of XVIII st. of National museum of history of Ukraine

In the XVIII century, the economic growth in Eastern European countries contributed to the development of cartography. The process of making maps was improving: high-precision astronomical measurements and instrumental topographic surveys were caring out.

The greatest economic progress in the XVIII century achieved in Western Europe by England and France reflected in the development of astronomy, geodesy and cartography. The progress in the development of Germany, which began at the same time, contributed to the improvement of cartographic activities.

In the Netherlands, cartographic production stalled due to low economic development. In the collection of the National Museum of Ukrainian History are stored (kept) samples of cartography XVIII century created by well-known cartographers of that time.

For example, cartographic works from the museum collection of the most famous cartographer Johann Baptiste Hohmann and his successors Johann Gübner and Gilbert Robert de Vogond represent the Kingdom of Spain and Portugal, the Province of Tyrol with the acceded counties, as well as the Kingdom of Denmark with the principalities of Holstein and Schleswig, the Danish islands.

Cartographer Charles Louis Deno created maps of territories of European states such as Scandinavia, Switzerland, Spain, a map of the flow of the Rhine River with all the areas, as well as maps of theater of war in the territory of European states. All of them duly represent the collection of cartographic works of the National Museum of History of Ukraine. The author of the article reviews the collection with a description of the process of their attribution.

Key words. Geographical maps, cartography, Johann Baptist Homann, Johann Hübner, Gilles Robert de Vaugondy, Desnos Louis Charles, Jaillot Alexis Hubert, Nicolas Sanson, Nicolas de Fer, the National Museum of history of the Ukraine.

Колекція картографічних матеріалів музею охоплює період з XVII до I пол. XX ст. Це географічні карти, переважно, західноєвропейських країн XVII–XVIII ст., плани міста Києва кін. XIX–поч. XX ст., воєнні карти періоду Другої світової війни. З численного картографічного матеріалу лише період XVII–XVIII ст. був досліджений і опублікований автором цієї статті¹, а також М. Оксеніч, вказані праці якої надані в посиланнях. В цьому дослідженні розглядаються географічні карти XVIII ст., які не увійшли в попередню публікацію. Карти пройшли первинне опрацювання під час інвентаризації та потребують всебічного вивчення та уточнення датуваль.

У XVIII ст. розвитку картографії сприяв економічний розвиток країн Західної Європи. Умови, в яких розвивалися держави – освоєння нових територій, військові справи, будівництва міст та ін. вимагали створення точних і детальних карт. Процес виготовлення карт удосконалювався: проводились високоточні астрономічні вимірювання й інструментальні топографічні знімання. Найбільшого економічного прогресу в XVIII ст. у Західній Європі досягли Англія і Франція, що відбилося і на розвитку астрономії, геодезії та картографії. Прогрес намітився і в розвитку Німеччини, що сприяло покращенню картографічної діяльності. У Нідерландах картографічне виробництво було пригальмовано внаслідок низького економічного розвитку².

У колекції музею зберігаються 10 картографічних виробів, які представляють деякі європейські країни, Російську імперію, течії річок і території, які вони перетинають. Музейні предмети були знайдені без будь-яких облікових позначень під час звірення фондової групи «Ілюстративно-допоміжний фонд» у 1998 р., що значно ускладнює пошуки джерела надходження.

Чотири карти (ГРЛ-5020–5022, 5024) на звороті мають паперові наклейки з номерами «41», «43», «45», «48», що, ймовірно, свідчить про походження з однієї колекції. На картах

представлені Королівство Іспанії і Португалії, Королівство Данії, графство Тироль, а також течія річки Дунай. Авторами карт за підписом є Іоганн Баптист Гоманн (1664–1724) та його спадкоємці, Іоганн Гюбнер (1668–1731) та Жіль Робер де Вогонді (1688–1766).

Карта «Тироль, під ім'ям якого мається на увазі графство Тироль, приєднані графства Брегенц, Фельдкірк, Монфор, Плуденц та інші, і єпархії Трент і Бріксен, які під протекцією Тироля» (ГРЛ-5020) (рис.1) представляє історичну область Тироль в Центральній Європі у східній частині Альпійських гір, що включала в себе федеральну землю Тироль в складі Австрії та автономні провінції Південний Тироль і Трентино в Італії. Тирольське графство виникло в середині XI століття. Були засновані декілька монастирів та єпископств (Бріксен (901 рік), Тридент (1027 рік), які були суверенними територіальними князівствами Священної Римської імперії, що існували до загальної секуляризації – вилучення церковної власності (рухомого і нерухомого майна) на користь держави – в 1803 році, коли вони були приєднані до Австрійської імперії³. Як свідчить напис в картуші, автором карти є відомий французький картограф і видавець з династії Сансонів – Жіль Робер де Вогонді (1723–1786) або, як його ще називали, сер або месье Робер. Жіль Робер де Вогонді, як правило, підписував свої карти «M. Robert» (месье Робер), а його син Дідье – «Robert de Vaugondy» (іноді додаючи «fils» або «filio» - син)⁴. У процесі дослідження виявилось, що карта була створена в 1753 р. і опублікована в атласі «Atlas Universel Par M. Robert Geographe ordinaire du Roy, et Par M. Robert De Vaugondy son fils Geographe ord. du Roy, et de S.M. Polonoise Duc de Lorraine et de Bar, et Associe de L'Academie Royale des Sciences et belles Lettres de Nancy. Avec Privilege Du Roy, 1757» (Універсальний Атлас пана Робера, Королівського Географа та його сина пана Робера де Вогонді, Королівського географа польського короля

¹ Вітрянська А.В. Географічні карти XVII–XVIII ст. в колекції Національного музею історії України/ Історико-географічні дослідження в Україні. Збірка Наукових праць. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2015. – Вип. 13/ Упор. В. Томазов, С. Хведченя; відп. ред. Г. Боряк. – С. 185–196

² Сосса Р.І. Історія картографування території України: Підручник. – К.: Либідь, 2007. – С. 72

³ Тироль (историческая область). Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Тироль_\(историческая_область\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Тироль_(историческая_область)). Назва з екрану.

⁴ Дидье Роберт де Вогонди. «Новый портативный атлас...». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib2.urfu.ru/rus/our_resources/exhibitions/newexhibitiob/ex_travel/maps_and_atlas/vogondy/. Назва з екрану.

Рис.1. Вогонді, Жиль Робер де. Карта «Тироль, під ім'ям якого мається на увазі графство Тироль, приєднані графства Брегенц, Фельдкірк, Монфор, Плуденц та інші, і єпархії Трент і Бріксен, які під протекцією Тироля». Франція, до 1757 р.

та герцога Лотарингії і Бара, а також члена Королівської академії наук в Нансі. З Королівським привілеєм, 1757)⁵.

Наступна карта «Королівства Іспанія та Португалія. Карта генеральна збільшена із використанням новітніх знань пристосована Йоганом Баптистом Гоманом, головним географом кайзера Священної Римської імперії. Нюрнберг» (ГРЛ-5021) (рис.2) за авторством Йоганна Баптиста Гомана. Зазначимо, що позначений на карті привілей королівського географа Гоман отримав 1716 р. Тому датування карти слід починати після цієї дати. В процесі дослідження виявилось, що по верхньому полю мав бути

напис, згодом зрізаний, «El Reyno de Espanna dividido en dos grandes Estados de Argon Y de Castilla, subdividido en muchas Provincias, donde le halla tambien El Reyno de Portugal», який перекладається як «Королівство Іспанія, що ділиться на дві великі держави Арагон і Кастилію, ділиться на багато провінцій, які також входять до Королівства Португалії». Королівство Іспанії утворилось в 1516 році внаслідок об'єднання Арагона і Кастилії після одруження наступника арагонського престолу Фердинанда та наступниці кастильського престолу Ізабелі в 1469 р. Королівство Португалія існувало з 26 липня 1139 року до 5 жовтня 1910 року. У своєму повідомленні⁶

⁵ Le Tyrol. Robert de Vaugondy, Gilles, 1688-1766 ; Robert de Vaugondy, Didier, 1723-1786, 1753. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.davidrumsey.com/maps2287.html>. Назва з екрану.

⁶ Оксеніч М. Карти роботи Йогана Баптиста Гомана в збірці Національного музею історії України / М. Оксеніч // Історико-географічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. — 2006. — Число 9. — С. 163-178. — Бібліогр.: 33 назв. — укр.

Рис. 2. Гоманн, Іоганн Баптист. Карта «Королівства Іспанія та Португалія. Карта генеральна збільшена із використанням новітніх знань пристосована Йоганом Баптистом Гоманом, головним географом кайзера Священної Римської імперії. Нюрнберг». Німеччина, Нюрнберг, після 1716 р.

М. Оксенич висловлює думку, що карта походить з першого тому «Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia Regna et Status Exactis Tabulis Geographico demonstrans. Opera Iohannis Bapstiae Homanni. Norimbergae» 1746 р. У різних інтернет-джерелах вказуються різні дати створення карти. Це ускладнює встановлення точної дати. Вдалося визначити ще один атлас, в якому опублікована вищевказана карта – «Atlas factice of 32 maps and 1 distance table, produced by the Homann Erben firm» (Збірний атлас з 32 карт та 1 таблиці відстаней, виданий фірмою «Спадкоємці Гоманна») 1701–1760 рр. Створення карти для цього атласу датується 1728 роком⁷. Тобто карту слід датувати 1-ю половиною XVIII ст., після 1716 року.

Карта «Королівство Данії, до якого входять князівства Гольштінії та Шлезвігу, Датські острови, провінція Ютландія, Сконе, Блекінге»

(ГРЛ-5022) (рис. 3) була створена Іоганом Баптистом Гоманом та розширена Іоганом Гюбнером (1668–1731), про що свідчить напис в картуші. Як відомо з біографії Гюбнера, він працював на фірму Гоманна⁸. Карта представляє частини сучасних територій Королівства Данії (2/3 півострова Ютландія), Федеративної Республіки Німеччини (частина півострова Ютландія та земля Шлезвіг-Гольштейн, колишні датські герцогства) та Королівства Швеції (історичні провінції Блекінге та Сконе). Інформація в різних антикварних та аукціонних інтернет-джерелах свідчить про публікацію цієї карти в «Atlas factice of 50 maps, primarily by Johann Baptist Homann and/or issued by the Homann Erben firm» (Збірний атлас з 50 карт, створений Іоганном Баптистом Гоманом та виданий фірмою «Спадкоємці Гоманна»). Карту приблизно можна продатувати 30-ми рр. XVIII ст.

⁷ Regnorvm Hispaniae et Portvgalliae tabula generalis de l'Isliana / [cartographic material] / aucta et ad usum scholarum novissime accom[m]odata a Ioh. Bap. Homanno, S.C.M. Geogr. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3444665>. Назва з екрану.

⁸ Лео Багров. История картографии. – М.: Центрполиграф, 2004. – С. 311.

Рис. 3. Гоманн, Іоганн Баптист; Гюбнер, Іоганн. Карта «Королівство Данії, до якого входять князівства Гольштінії та Шлезвігу, Датські острови, провінція Ютландія, Сконе, Блекінге». Німеччина, Нюрнберг, до 1716 р.

Наступна карта «Річка Дунай, що бере початок в Європі, разом з іншими королівствами і напевне навіть усією Грецією і Архіпелагами» (ГРЛ-5024) (рис. 4) за авторством Йоганна Баптиста Гоманна створена в проміжок часу між 1713 р. та 1716 р. В 1716 р. Гоманн отримав привілей, який надалі і вказував на своїх картах. Оскільки ця ознака відсутня в картуші, а дата «1713» вказана в пояснювальному тексті на самій карті, цим самим і обумовлюється датування карти. У верхній частині зображена течія річки Дунай (Danubii – латинською мовою), яка проходить через території Баварії (сучасна територія Німеччини), Угорщини, князівств Трансильванії, Валахії та Молдавії (сучасна територія Румунії), Болгарії,

Бессарабії. На півдні представлена Греція з Архіпелагом, Італія. Ця карта була опублікована в «Atlas factice of 32 maps and 1 distance table, produced by the Homann Erben firm» (Збірний атлас з 32 карт та 1 таблиці відстаней, виданий фірмою «Спадкоємці Гоманна») 1701–1760 pp.⁹

Шість наступних карт (ГРЛ-5018, 5025, 5026, 5028, 5030, 5031) виконані в одному стилі та мають один формат. На деяких з них в кутах від руки коричневим чорнилом – номери. Авторство – Дено Шарль Луї (1725–1805) на основі карт Ніколя Сансона (1600–1667), Ніколя де Фера (1646–1720) та Жейо Алексіса Юбера (1632–1712), а також авторства Муаті Мауріль-Антуана (1732–1805).

⁹ Fluviorum in Europa principis Danubii [cartographic material] : cum adiacentibus regnis nec non totius Graeciae et archipelagi novissima tabula / authore Joh. Baptista Homanno. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3444724>. Назва з екрану

Рис. 4. Гоманн, Йоганн Баптист. Карта «Річка Дунай, що бере початок в Європі, разом з іншими королівствами і напевне навіть усією Грецією і Архіпелагами», Німеччина, Нюрнберг, між 1713-1716 рр.

«Загальна карта Російської імперії, що входить до Європи» (ГРЛ-5018) (рис. 5) авторства Муаті, Мауріля-Антуана 1788 р. на двох розворотах, напис в картуші свідчить про відображення на ній театру воєнних дій між Російською імперією і Туреччиною. Датування 1788 р. дає підстави уточнити, про які саме військові дії йде мова – це російсько-турецька війна 1787-1791 рр. Війна, яка відбувалась між Російською імперією та Священною Римською імперією, з одного боку, і Османською імперією – з другого, де остання планувала повернути собі землі, які відійшли Російській імперії в ході російсько-турецької війни 1768-1774 років, а також приєдна-

ний до Російської імперії у 1783 році Крим. Війна завершилась перемогою Російської імперії¹⁰.

На думку М. Оксеніч, яка досліджувала цю карту, вона є прикладом компілятивної картографії, тобто зробленої без використання польових даних, на основі карти Гійома Деліля 1706 р., а інформація про кількість губерній в імперії в таблиці з правого боку взята з Атласу Всеросійської імперії І.К. Кирилова (1734) або ж його роботи «Цветущее состояние Всероссийского государства» (1727)¹¹. У картуші вказано, що ця карта належала до Атласу Сорбони і була опублікована під номером 109. Нажаль, детальних відомостей про цей атлас не вдалося знайти.

¹⁰ Русско-турецкая война (1787-1791). Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Русско-турецкая_война_\(1787-1791\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Русско-турецкая_война_(1787-1791)). Назва з екрану.

¹¹ Оксеніч М. Загальна карта Європейської частини Російської імперії 1788 р. із зібрання Національного музею історії України як зразок компілятивної картографії. Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://history.org.ua/JournALL/geo/10/6.pdf>. Назва з екрану.

Рис. 5. Муаті, Мауріль-Антуан. «Загальна карта Російської імперії, що входить до Європи». Франція, Париж, 1788 р.

Наступні п'ять карт представляють території європейських держав і течію річки Рейн з усіма місцевостями, які вона перетинає, деякі карти із зображеннями театрів воєнних дій, що відповідають кінцю 18 століття. Автор карт – Дено, Луї Шарль на основі карт Жейо, Алекса Юбера, Ніколя Сансона та Ніколя де Фера.

Карта «Курс Рейну від його витoku до гирла з усіма місцевостями, які він перетинає і з якими межує, Швейцарія, частина Німеччини, Франція, Нідерланди, об'єднані провінції Голландії, де знаходиться театр воєнних дій» (ГРЛ-5025) (рис. 6) створена, згідно напису в картуші, в 1790 р. Дено Луї Шарлем. В назві згадується про воєнні дії на території об'єднаних провінцій Голландії (Республіка Об'єднаних Провінцій Нідерландів, яка існувала з 1581 по 1795 роки). Під воєнними діями, ймовірно, мається на увазі, так звана, Батавська революція, внаслідок якої в 1795 р. на території Нідерландів, після захоплення їх французькими республіканськими військами, утворилась Батавська республіка¹².

Карта «Скандинавія та околиці, де знаходяться королівства Швеції, Данії та Норвегії. Мистецтво війни між Швецією та Росією» (ГРЛ-5026) (рис. 7) 1788 р. авторства Луї Шарля Дено на основі карти Жейо Алекса Юбера 1692 р., яка в свою чергу і була зроблена на основі карти Н.Сансона. Крім цього, назва в картуші карти доповнена Луї Шарлем Дено інформацією про російсько-шведську війну 1788-1790 рр., яка була розпочата Швецією і підтримана Великобританією, Нідерландами та Пруссією з метою повернення територій, втрачених в ході попередніх війн з Росією.

Карта «Швейцарія, її піддані та союзники» (ГРЛ-5028) (рис. 8) Дено Луї Шарля 1785 року, ймовірно, також була створена на основі карти Ніколя де Фера і увійшла до «Генерального атласу з вивчення географії та сучасної історії». Мова йде про Швейцарський союз, державне об'єднання в Центральній Європі, яке проіснувало з 1291 по 1798 роки. Виник як воєнний союз між трьома кантонами і поступово перетворився

¹² Советский энциклопедический словарь. – М.: «Советская энциклопедия», 1989. – С. 113.

Рис. 6. Дено, Луї Шарль. Карта «Курс Рейну від його витoku до гирла з усіма місцевостями, які він перетинає і з якими межує, Швейцарія, частина Німеччини, Франція, Нідерланди, об'єднані провінції Голландії, де знаходиться театр воєнних дій», Франція, Париж, 1790 р.

Рис. 7. Дено, Луї Шарль. Карта «Скандинавія та околиці, де знаходяться королівства Швеції, Данії та Норвегії. Мистецтво війни між Швецією та Росією», Франція, Париж, 1788 р.

Рис. 8. Дено, Луї Шарль. Карта «Швейцарія, її піддані та союзники», Франція, Париж, 1785 р.

Рис. 9. Дено, Луї Шарль. Карта «Іспанія, поділена на власні королівства і князівства з входженням до складу Кастильської і Арагонської корон. Володіння короля Каталонії; Володіння короля Португалії при Португальській короні», Франція, Париж, II пол. XVIII ст.

в самостійну конфедеративну державу, що включала 13 кантонів (округів) і ряд інших земель¹³. В лівому нижньому куті в таблиці вказані герби 13 кантонів (округів), 11 гербів союзників та 7 гербів підданих.

Карта «Іспанія, поділена на власні королівства і князівства з входженням до складу Кастильської і Арагонської корон. Володіння короля Каталонії; Володіння короля Португалії при Португальській короні» (ГРЛ-5030) (рис. 9), як свідчить напис в картуші, була створена Жейо, Юбером Алексом на основі карти Ніколя Сансона. Титул Кастильської (об'єднані Королівства Кастилії і Леону) і Арагонської корон використовувався іспанськими монархами до 1716 року. Землі, які входили до складу Арагонської корони: Королівство Арагон, Графство Барселона, Королівство Валенсія, Королівство Майорка, Графство Русільйон, Князівство Андорра, Неаполітанське королівство, Корсика, Сардинія,

Королівство Сицілія, Герцогство Афінське, Герцогство Неопатрія, Мальта¹⁴. Дати на карті немає. Але, порівнюючи карту з вищевказаними картами автора Дено Луї Шарля за стилем виконання, можна припустити, що і вона має його авторство і була створена також у 80-90-ті рр. XVIII ст. Невідомо, чи входила ця карта до «Генерального атласу з вивчення географії та сучасної історії», але автор повідомлення не виключає таку версію. В ході дослідження з'явилися припущення, що карта була створена Дено на основі карти Сансона без змін, так як королівства нанесені на карту вже перестали існувати на той час.

«Карта Театру воєнних дій, що включає Нідерланди та частину об'єднаних провінцій Голландії та єпископство Льєжське» (ГРЛ-5031) (рис. 10) 1784 р. авторства Дено Луї Шарля представляє території, на яких відбувались події, ймовірно, під час Батавської революції, про яку вже згадувалось в повідомленні. Льєжське єпис-

Рис. 10. Дено, Луї Шарль. «Карта Театру воєнних дій, що включає Нідерланди та частину об'єднаних провінцій Голландії та єпископство Льєжське», Франція, Париж, 1784 р.

¹³ История Швейцарского союза. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/История_Швейцарского_союза. Назва з екрану.

¹⁴ Арагонская корона. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Арагонская_корона. Назва з екрану.; Королевство Кастилия и Леон. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Королевство_Кастилия_и_Леон. Назва з екрану.

¹⁵ Льежское_епископство. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Льежское_епископство. Назва з екрану.

копство або Князівство-єпископство Льеж – середньовічна держава в складі Священної Римської імперії в т. зв. Нижніх країнах на території сучасної Бельгії. Єпископство не входило ані до складу Республіки Об'єднаних провінцій, ані до Південних Нідерландів, але на його політику сильний вплив мали герцоги Бургундії, а пізніше — Габсбурги. Єпископство було анексовано Францією в 1795 році¹⁵.

Точно невідомо, яким тиражем видавалися карти і атласи у 18 столітті, і саме вищевказані карти, але, безсумнівно, вони є унікальними,

оскільки на сьогоднішній день їх залишилось не так багато. Працювати з географічними матеріалами важко, оскільки в процесі дослідження виникають труднощі з перекладом назв географічних карт та внаслідок помилок картографів; труднощі при датуванні, оскільки не всі картографи ставили дати на своїх картах; труднощі при встановленні авторства і т. ін. Але це дуже цікава і важлива дослідницька праця, яка дає змогу слідкувати за розвитком територіальних змін, за історичними подіями в різні епохи, а також за удосконаленням розвитку картографії в цілому.

References

- Arahonskaia korona. Material z Vikipedii. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Arahonskaia_korona. [in Russian]; Korolevstvo Kastyliya y Leon. Material z Vikipedii. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Korolevstvo_Kastyliya_y_Leon. [in Russian].
- Dyd'e Robert de Vohondy «Novyj portatyvnyj atlas...». Retrieved from: http://lib2.urfu.ru/rus/ourresources/exhibitions/newexhibitiob/ex_travel/maps_and_atlas/vogondi/. [in Russian].
- Fluviorum in Europa principis Danubii [cartographic material] : cum adiacentibus regnis nec non totius Graeciae et archipelagi novissima tabula / authore Joh. Baptista Homanno. Retrieved from: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3444724>. [in English].
- Leo Bahrov. (2004). *Ystoriya kartohrafyy*. – М.: Tsentrpoligraf, 311. [in Russian].
- Le Tyrol. Robert de Vaugondy, Gilles, 1688-1766 ; Robert de Vaugondy, Didier, 1723-1786, 1753. Retrieved from: <http://www.davidrumsey.com/maps2287.html>. [in English].
- L'ezhskoe epyskopstvo. Material z Vikipedii. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/L'ezhskoe_epyskopstvo. [in Russian].
- Oksenyh, M. (2006). Karty roboty Johana Baptysta Homana v zbirtsi Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy. *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini: Zb. nauk. pr.*, (9). 163-178. [in Ukrainian].
- Oksenyh, M. Zahal'na karta Yevropejs'koi chasyny Rosijs'koi imperii 1788 r. iz zibrannia Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy iak zrazok kompilyatynoi kartohrafii. Retrieved from: <http://history.org.ua/JournALL/geo/10/6.pdf>. [in Ukrainian].
- Regnorvm Hispaniae et Portvgalliae tabula generalis de l'Isliana / [cartographic material] / aucta et ad usum scholarum novissime accom[m]odata a Ioh. Bapt. Homanno, S.C.M. Geogr. Retrieved from: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3444665>. [in English].
- Russko-turetskaia vojna_(1787-1791). Material z Vikipedii. Retrieved from: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Russko-turetskaia_vojna_\(1787-1791\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Russko-turetskaia_vojna_(1787-1791)). [in English].
- Sossa, R. I. (2007). *Istoriia kartohrafuvannia terytorii Ukrainy: Pidruchnyk*. Kyiv: Lybid', 72. [in Ukrainian].
- Sovetskyj entsyklopedycheskyj slovar'. (1989). М.: «Sovetskaia entsyklopedyia», 113. [in Russian].
- Tyrol' (ystorycheskaia oblast'). Material z Vikipedii. Retrieved from: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Tyrol_\(ystorycheskaia_oblast'\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Tyrol_(ystorycheskaia_oblast')). [in Russian].
- Vitrians'ka, A.V. (2015). Heohrafichni karty XVII-XVIII st. v kolektsii Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy. (Upor. V.Tomazov, S.Khvedchenia; vidp. red. H.Boriak). *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini. Zbirka Naukovykh prats'*, (13), 185–196. [in Ukrainian].
- Ystoriya Shvejtsarskoho soiuza. Material z Vikipedii. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ystoriya_Shvejtsarskoho_soiuza. [in Russian].